

Езикознание и чужди езици

За езика на английската Библия I. Бележки към преводите на Библията

Румяна Петрова

On the Language of the English Bible: I. Notes on the Translations: This part of the paper traces briefly some major steps in the history of the translations of the Bible with examples from English literary history and suggests guidelines for a comparative and contrastive analysis of a text sample from two English and one Bulgarian Bible. Its continuation, **Notes on the Semantics of Ch. 1 of The Book of Proverbs in Two Bible Translations into English**, presents the analysis proper and the conclusions based on it.

Key Words: Bible wisdom, King James Bible (KJB), Authorised Version (AV), The New Oxford Annotated Bible (NOAB), Book of Proverbs, Bible translations into English, semantics, diachronic comparative analysis, synchronic contrastive analysis, linguistic cultureology, cultureme, culturematic analysis, axiology.

ВЪВЕДЕНИЕ

Три са основните пътища, по които Библията - един от най-известните паметници на мъдростта в писаната история на човечеството - е формирала културите на християнизирания народи и държавните обединения⁵² - чрез официалната и неофициалната християнска религия, чрез фолклора и по пътя на езиковата и литературната приемственост. В древна и средновековна Англия например (а и не само там), християнската религия векове наред се е смесвала с местните обичаи и фолклор, произвеждайки своеобразна версия, повече или по-малко пречупена през местните предхристиянски култове. Успоредно с това е течал процесът на езиковата приемственост. Нараствало е словното богатство на английския език, като в лексикона му са се установявали библеизми, а в паремийния пласт - библейски пословици. Същевременно се е осъществявала и литературна приемственост - били са заимствани идеи, герои, имена, мотиви и сюжети от Библията при създаване на авторски произведения на словесното изкуство. В английската литература примерите за този вид приемственост са преизобилни и са добре известни на всеки, който е запознат с нейната история. Най-често цитираните „библейски“ майстори на художественото слово в Англия от XVII век Джон Бъниън, автор на алегорията *Пътят на пилигрима* и Джон Милтън, поетът, създал *Изгубеният рай*, са само двама от многобройните английски поети, драматурзи и романисти, черпили вдъхновение от Св. Писание.

Но от коя Библия са били вдъхновявани те?

ИЗЛОЖЕНИЕ

От огромната литература по историята на Св. Писание се знае, че то се състои от няколко десетки книги, писани в продължение на дълъг период от време – според някои изследователи между едно и половина до две хилядолетия [1], с прекъсване от около четири века между появата на книгите на Стария Завет и тези на Новия Завет, когато според някои изследователи са създавани апокрифите [2]. Отначало почти всички оригинални книги на Стария Завет са били записвани на варианти на древноеврейския език, а по-късно оригиналните книги на Новия Завет са записани на гръцки език, тогава смятан за по-известен и по-престижен от древноеврейския [2].

Що се отнася до превода на библейските книги, като се опира на установените от мнозина други учени факти, известният изследовател И.Ш. Шифман посочва, че

⁵² Тук няма да се спираме на доктриналните различия между юдаизма и произхождаща от него християнска религия.

Старият завет е претърпял многобройни преводи през вековете, от които най-основният, известен като Septuagint (Преводът на Седемдесетте) от ок. III в. пр. Хр., е на гръцкия език от времето на Птоломей II Филадельф (282-246 пр. Хр.); около шест века по-късно, в края на III в. сл. Хр. именно този превод е послужил за основа на един следващ важен превод на Стария завет на латинския език - Vetus Latina. Малко по-късно, в периода от 386 г. до 405 г. бл. Иероним превежда книгите на Стария и на Новия завет на тогавашния по-късен вариант на латинския език [3]. От XIII в. нататък този превод, станал известен като Vulgata (народен латински език), се ползва с изключително голяма популярност в християнския свят през цялото Късно Средновековие и в първите няколко века след него.

И така, двата езика, на които първоначално са били записани различните книги на Библията, са древноеврейският и гръцкият език от съответните епохи, а първият език, на който са били преведени и Старият и Новият завет, е латинският. Тези три езика по-късно биват обявени за „боговдъхновени“ или „свещени“ [4].

Съществуват и други сведения, според които до 500 г. Библията (Старият и Новият завет) е била преведена на още над 500 говорими езика; в периода след 600 г. до Реформацията обаче, през така наречените „тъмни векове“, единственият език, на който Римокатолическата църква позволявала тя да се чете, е бил латинският на Vulgata [5]; това също допринесло латинският език по-късно да бъде обявен за „свещен“. По-сетне обаче, по времето на Реформацията, започват масово да се създават нови преводи - на цялата Библия или на части от нея - на местните говорими езици. Това от една страна наново прави Священото Писание достъпно за големи човешки маси, но от друга страна всеки следващ превод рискува все повече се отдалечи от оригиналните древни текстове, което би могло да означава и от тяхната сакралност. Тези два факта са свързани с двойната роля, изпълнявана от християнската църква и нейната книжнина в средновековна и ренесансова Европа, а след Модерността (Новото време) и в европейските продължения на други континенти: да разпространява живото християнско учение, но същевременно да спомага за политическото, културно и национално обединяване на народите. Такъв е случаят с Англия, особено по времето на Хенри VIII и Елизабет I, когато религията е била превърната в мощен инструмент за укрепване на светската власт.

Краткият преглед дотук сочи, че от една страна Библията от свещен текст, записан на древни езици, смятани за боговдъхновени, от извор на универсална, надетнична и наднационална мъдрост⁵³ става основна религиозна книга на няколко десетки народа, за които – и нека това специално се подчертае - тези езици са чужди. Става така, че в този процес преводните текстове на Библията заживяват още един, паралелен живот, твърде различен от този на каноничните книги – те, както показва Дейвид Нортън в изследването си за историята на английските преводи на Библията, се превръщат в художествени произведения [6]. Имало е отделни автори, като например Джон Милтън, които при създаването на своите творби са черпели идеи и мотиви направо от оригиналните древноеврейски, гръцки и латински текстове, но като цяло в Англия от Реформацията насам почти цялата художественотворческа интелигенция, народът, и управляващата класа под Библия всъщност са разбирали преводно съчинение на английски език, а често и превод на превода. **Ето защо, всеки път, когато става дума за смисъла и значението на Библията като културен текст и сложен езиков знак, веднага трябва да бъде поставен свързаният с него лингвокултурологичен въпрос: За значението и смисъла на Библията на какъв език става дума?**

От казаното дотук наново възниква отдавна разискваният проблем за автентичността и достоверността на всяка една преводна Библия, който е свързан с нейния двойствен статус - на каноничен текст и на художествена творба. Казано

⁵³ Има се предвид християнската религия.

другояче, проблемът се свежда до следното: дали при паралелното съществуване на „два вида Библии“ – оригинални и преводни - преводната Библия, превърнала се в художествена творба, не влияе по някакъв начин на каноничния, сакралния текст?

В тази работа ще се опитаме да прокараме собствен път към отговорите на тези въпроси. За тази цел във втората ѝ част ще разгледаме няколко стиха, взети от два преводни варианта на Библията, създавани в две раздалчени по време епохи. Стиховете ще бъдат сравнени в диахрония и съпоставени със съвременните им български съответствия. Анализът ще покаже семантичната им устойчивост или пък някои вероятни семантичните изменения, които трябва да бъдат разгледани.

Често срещани похвати в библеистичната езиковедска литература са сравняването на текстовете от по-нови преводни варианти с по-стари, оригинални текстове на Библията [7], или сравняването само на преводи. Вторият метод се прилага, когато изследователят в конкретния случай не ползва оригинални или по-стари езици на Библията. Например в монографията си *Ветхий завет и его мир*, И. Ш. Шифман сравнява текст от Исаия 23: 1-10 в два варианта - според Иудейския канон и според Септуагинта, като това конкретно изследване на учения е не върху древноеврейски и гръцки текстове, а върху преводите им на съвременен руски език [8]. Настоящата работа позволява да бъде възприет подобен подход, тъй като **ще ни интересува преди всичко същината на превода, т. е. семантиката**. Ще бъде разгледан езикът на 33 стиха (цялата Първа глава) от кн. Proverbs (Притчи Соломонови) от два основни преводни варианта на Библията на новоанглийски език, между които се простират близо четири века – *King James Bible* (Библията на Крал Джеймс) от 1611 г. [9] и *New Oxford Annotated Bible* (Новата Оксфордска анотирана Библия) от 1994 г. [10]. Стиховете на английски език ще бъдат съпоставени поотделно и с техните съвременни български съответствия в най-съвременното издание на българската Библия - *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет*. Изд. на Св. Синод на Българската църква. София, 1993 г. [11]. По-долу Библията на крал Джеймс е означена с „КJB“, Новата Оксфордска анотирана Библия - с „NOAB“, а българската Библия – с „Бълг. библ.“. За по-голяма прегледност стиховете на английски и български език са дадени в курсив, като думите и изразите, които се различават от другия съответен английски вариант на стиха и от българското му съответствие, са с надебелен шрифт. Буквалните преводи непосредствено след английските стихове са правени с помощта на два речника – английско-български [12] и етимологичен [13].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сравняването и съпоставянето се извършва с помощта на две създадени за целта скали, при които се отчитат **степените на равнозначност в две посоки - в диахрония** (между двата английски варианта на стиха) и **в синхрония** (между всеки един английски стих и българското му библейско съответствие, като последното ще играе помощна роля на основа или еталон на съпоставянето (tertium comparationis) [вж. бел. към 11].

За диахронното сравняване на значенията на английските стихове е приложена скала в три степени – **1.еднаквост** (пълна еднаквост на пълнозначните думи, словосъчетанията и синтактичния строеж), **2.синонимия** (наличие на лексикални и / или фразеологични синоними, с или без различия в синтактичния строеж) и **3.нееднаквост** (липсващи или допълнителни пълнозначни думи и / или словосъчетания, с или без различия в синтактичния строеж). Буквалният превод на български език се дава, за да улесни читателите, непознаващи английски език. **За съпоставянето на английските стихове с българските им съответствия** е използвана скала с три степени – **1.равнозначност** (буквална лексикална и фразеологическа еднозначност и еднакъв синтактичен строеж), **2.частична равнозначност** (буквална лексикална и фразеологическа равнозначност с едно или

няколко изключения, но засягащи по-малко от половината пълнозначни думи и словосъчетания, с или без различия в синтактичния строеж), **3.неравнозначност** (буквална неравнозначност на половината или на повече от половината пълнозначни думи и словосъчетания / една или повече липсващи или допълнителни пълнозначни думи или словосъчетания, с или без различия в синтактичния строеж).

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Российское библейское общество - http://www.biblia.ru/reading/new_translations/;
English Bible History - <http://www.greatsite.com/timeline-english-bible-history/>
- [2]. Concise Bible Dictionary. *Embracing some Special Features to which are Added some New Testament Synonyms*. Reprint 1993 by GUTE BOTSCHAFT Verlag, Dillenburg, 1993 (originally publishes 1899), p. 127.
- [3]. Шифман, Илья Шолеймович. *Ветхий завет и его мир*. Москва, Изд. политич. литературы, 1987, с. 13-20; Тантлевской, И.П. - в: *Учение. Пятикнижие Моисеево. От Бытия до Откровения*. Пер., введение и комент. И.Ш.Шифмана. – Москва: Республика, 1993, с. 53-54; *Concise Bible Dictionary*, p. 808.
- [4]. Тук ще бъде представено пояснението на г-н Иво Братанов, гл.ас. Галина Лечева и г-н Владимир Бараков на израза „свещени езици на Библията” от богословска гледна точка . Става дума за римския обичай, при който на осъдените на смърт им окачвали табела с извършеното престъпление. Надписът на Господ Исус Христос „Цар на юдеите” е бил на трите официални в провинция Юдея езика в Христово време - древноеврейски, гръцки и латински. Г-н Братанов любезно предостави и следния интересен цитат, който тук даваме изцяло: „Надписът е бил на староеврейски – свещения език на патриарсите и пророците; на гръцки –златния език на музиката, който дава душа на нещата от материалния свят и тяло на абстрактните неща от философията; и на латински – езика на един народ, който е бил първоначално най-силният от всички човешки народи. Трите езика представляват и трите човешки общества и техните идеи: откровението; изкуството, литературата; прогреса, войната и правото. Навсякъде, където съществуват тези три стремления на човешката раса, навсякъде, където може да се предават съобщения на човешки език, навсякъде, където има сърце, което греша, език, който говори, и очи, които четат, Кръстът може да отнесе своето послание.” – В: Макдоналд, Уилям, *Коментар на Новия Завет (Матей – Йоан)*, прев. от англ. Екатерина Абаджиева. София, Изд. Верен, 1993, с. 520).
- [5]. English Bible History - <http://www.greatsite.com/timeline-english-bible-history/>
- [6]. По този въпрос вж.: Norton, David. *A History of the English Bible as Literature*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- [7]. Вж. напр. Гяуров, Христо. *История на новозаветния гръцки текст. Част II*. – В: Годишник на Софийския университет, Богословски факултет, том XXV, 1947-1948, София, Университетска печатница, 1948., biblos.com - http://interlinear.biblos.com/matthew_1.htm и мн. др.
- [8]. Шифман, И.Ш. *Ветхий завет и его мир*, с. 12-13.
- [9]. The New Oxford Annotated Bible. New, Revised, Standard Version. B. M. Metzger and E. Murphy, eds., New York: Oxford University Press, Copyright 1991, 1994.
- [10.] The Holy Bible, King James Version. Copyright © 1990 by Thomas Nelson Inc.
- [11]. Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. София, Изд. на Св. Синод на Българската църква, 1993. В работата си се абстрахираме от установените от проф. Боян Пиперов в този български превод неточности и отклонения от оригиналните древноеврейски, гръцки и латински текстове, изследвани от него (вж. напр. Пиперов, Б. *Тълкувание на Книгата на прор. Исаия*, ГДА, 1954, т. III, 1955, т. IV и др. работи на видния български библеист).
- [12]. English-Bulgarian Dictionary, vols. I & II, трето стереотипно изд. Ранкова, М. и съавт. София, 1995.

[13]. Cassell's Compact English Dictionary, 7th edition, rev. by Arthur L. Hayward, Cassell · London, 1968.

За контакти

Гл. ас. д-р Румяна Стоянова, Катедра “Европеистика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Тел.: 082 888 810, E-mail: roumyanapetrova@yahoo.com

Докладът е рецензиран